

יעקב פיכמן

מִפֶּס נוֹרְדוּי

(לצאת כתביו הנבחרים)

א

יצירת נורדוי לא צמחה, כשירת הרצל, באוירם המעורן של חלומות, של שפעת-יופי, של יגון-האוויר. מלבד האנרות הצוחקות למכסה, השקויות רוך ילדות, הכל נושם כאן נשימה כבדה. מכל עולה תרועת-ההתקפה. נורדוי הוא איש הפולמוס להנאתו. מחשבתו אינה מחשבת-רשוח, כי אם מחשבת-חוכה, היא מפרפרת בכפות ארי שוחר לטרף, ואינה יודעת לעולם את הנועם של דברים נשמעים בנחת.

הוא עצמו לא ידע נחת מעולם. מראשית ימיו לִוְתָהוּ ההצלחה ולִוְתָהוּ האיבה. היו לו רגעים רבים של נצחון, אך רגעים מעטים מאד של קורת-רוח. שקט לא היה במחיצתו. תמיד היה מקומם כנגד עצמו במדה שהיה קונה לבבות לעצמו. במחשבתו היה תמיד משהו מרגיז, מתריס, מפוצץ. את שוטו עורר דוקא על מה שזכה באותה שעה להתפעלות כללית, על כל מה שמושבו עוד היה איתן בחיים. ובגשתו להרוס, לא השיב עוד את ידו מבלע. הוא לא נבהל מפני שום תוצאות כל עוד היה בטוח, שהאמת עמו.

ב

למראית-עין הוא אחד מבני-המזל, שהכל מזומן להצלחתם. הכל נתן לו מאליו. עודנו נער הוא כבר סופר מפורסם, שהכל משכימים לפתחו. עודנו צעיר מאד הוא שליט כמעט בכל הצורות

הספרותיות המקובלות. השיר הלירי, הדרמה, הרומן, הנובילה, האנדה, המסה הפילוסופית, הבקורת, המחקר המדעי, – הוא זוכה בכל אלה באפס יד, בלא כל התאמצות. כעובר בנן רוה, הוא קוטף מלא חפניו פרי מכל שיח, מכל ענף שלוח. הוא אמון על הנצחון, ונדמה שדרך חייו תהיה קלה, ובנו של המליץ העברי, שנאבק כל ימיו עם גורלו על פת לחם ועל קורטוב של יצירה, לא ידע את המרירות ואת העלבון שהיו מנת חלקו של אביו המשכיל.

ואולם הוא נכנס לספרות העולם בצעדי בטחון יותר מדי. הוא אהב להפליא, להדהים, להפיל אחר את הסוס ואת רוכבו כאחד. כל ספר חדש שלו נחת בבשר אירופה כמהלומה כבדה. היא אינו חוכך, אינו מהסס – הוא מכה בכוח, ואינו שומע את הרוק השנים אשר מסביב לו. הוא אינו גורם דמדומי-רגש ודמדומי-רעיון. במוחו הצלול הכל בולט, הכל מובא עד למסקנתו ההניגונית, הקיצונית. והוא חי בתקופה, שהכל רופף, הכל יונק מן הניואנסה, מערב אור וצל. האסטניסים רואים בו ברבר יהודי, שאינו נזקק לאמנות הדקה של הדור, והמבקר עזהנפש עובר כל ימיו את דרך יצירתו הנפלאה לתרועות נצחון ולקולות נאצה כאחד.

ג

הוא ואירופה אינם יכולים לשבת בשלוחה. ריב עולם בינו ובינה. כל ימיו הוא חותר תחתה, מטיל בה את ארסו, מערער את אשיותיה. למראית-עין הוא נשען תמיד על המדע המערבי, משתמש בכלי-זינו וטוען בשמו. אבל מאחורי כל אלה מסתתר אישהמוסר, שאינו גורם שום תורה לשמה, שאינו מבקש אלא את תקון העולם. אותו העסיקו בעצם רק המסקנות האחרונות. מה נותן כל זה לאדם, לחייו, אפילו לבריאותו. במוסרו הונח יסוד הרפואה, ויותר משהיה פילוסוף, היה איש-ההיגינה.

לאירופה החדשה, של סוף המאה, זו הנבהלה, הנמלמת לצללי-מסתורין, השמחה להאחו שוב בסמלי העולם שנתרוקן, היה אדם צלול-דעת ואנטליקן אכזרי זה צר ואויב, שנלחם בחמה שפוכה נגד תועיה ומתעיה, שנלכדו לאין מוצא ברשת ההויה. הוא לא הבין ולא חפץ להבין את נפש האדם האובדת, שעיפה מן האור, שאינה משלימה עם שיור העולם המדולדל, והיא מבקשת משען ומחבוא אלהים. בכל זה ראה אונאה מדעת ושלא מדעת, חזון שוא, פרי לקוי אורגני. מיד האמת עלול היה לקבל את נזרי-הדין היותר חמור. מתורת-לומברוזו, המביאה לידי פטירות השנואה עליו כליכך והורסת את אשיות המוסר בבטלה את האחריות האישית לחטא – אינו נרתע לאחור. נזרת המדע היא, ואין להרהר אחריה. אבל את הצביעות האירופית, זו שנתימרה לתקן בעוד טומאתה בשוליה, את זו גלה עד שרשיה בתרועת-איבה, בצמאון נקם אישי. כיהודי, כחוקר, כמשורר, לא היה איש שהכיר אותה כמוהו.

מראשית ימיו ראה את עצמו מוקף אויבים ומקנאים, אשר שטמוהו ומררוהו. הוא לא היה כבשה בין זאבים. הוא עצמו ידע לנשוך, לעקוץ. סטיריקן היה, ומשוש עטו היה תמיד לגלות את מקום-התורפה ולהמם את האויב בלי רחם. אבל מלחמת-תמיד זו נטלה ממנו את שלות הבטוי, את המתינות, את היתן שבהרצאה, והיא הוניעה אותו לבסוף ומתחה צל של עצב כבד על חייו.

ד

בעצם טבעו היה משכיל. מאחרוני המשכילים של אירופה. הוא, החרוף, הירדען, ההורס, היה בעצם אדם תמים, והאמין, ככל המשכילים, שהכל מתנהג לפי חוקים מסוימים, ושכל פגם בחיים אינו אלא תוצאה של הבנה משובשת, של טעות שנפלה והיא צריכה תיקון. והוא קבל על עצמו מלאכת תיקון זו וכל ימיו לא פסק מלהגיד את השבושים שנפלו בכל פנות החיים.

בעודנו צעיר האמין, שבגלוי-האמת בלבד יש כדי לנצח את השקר המקובל. אבל ברבות הימים הבין, כי אין העולם רוצה כלל בהגהת מהדורותיו המשובשות. אהה! מעט מעט נוכח לדעת, שבקנאות הקהה לקו לא רק המשמרים בלבד. אבל עד סוף ימיו לא זו מלתקן, מלבד אחריו אלילי-השוא. מלאכת חייו היתה קונטרולה שאינה פוסקת על ההיסטוריה, עק החברה, על דעותיה ויסודותיה.

בנידון זה המשיך את המסורת של ההשכלה, שגם היא ראתה את ההיסטוריה כקשר בלתי פוסק כנגד האמת. באחד מספריו האחרונים (זינן דער נעשיכמע) הוא עדיין עוסק בחריצות בבדיקה זו. בחריפותו המצוינה הוא בולש בלבירינט מסובך זה ששמו היסטוריה ומראה, עד כמה אין יסוד בטוח לשום עדות של העבר, אפילו לזו שהיא נראית לנו כנאמנה ביותר – עד כמה כל ההיסטוריה כולה אינה אלא תעודה מזויפת, המלאה שקר, חונף, סרום האמת.

כמשכיל, הוא שש כל ימיו להוסיף דעת, לינוק כדבורה מכל גני המדע והספרות, אבל – גם לבדוק אחרי היסודות המקובלים כמדעיים. קנאותו למדע אינה מעגרת את עיניו מלראות את כל מה שמשולל יסודות מדעיים אמתיים; אין דבר מרגיז אותו כפסיכודו-מדע.

גם במדע המזויף ראה אותם אלילי-השוא, העומדים לשמן בדרך לאלהי-האמת.

ה

התפיסה היתה תפיסה יהודית. תפיסה מהירה, חריפה, מפולפלת, היודעת להסיק את כל המסקנות על-פי רמז קל, היודעת תמיד ללמוד את הסתום מן המפורש ולנלות את המסתתר מאחורי הדברים. מחו היה עשוי להתפרץ בבת אחת אל הענין עד מעבר לתחומיו. ככחן של האמתיות ששאב

מתוך המדע בנה והחריב עולמות, הרחיק ללכת גם מאלה שחוללו אותן. הוא לא ידע מעצור בלכתו. לא עמד בחצי הדרך. האמת לא נתנה כדי ליהנות מזויה, כי אם לנקוב ולנקוב בה את סלע העולם עד היסוד.

גם המדע אינו ענין לעצמו. כל הארה חדשה, כל חוק חדש שהיא מגלה אינו אלה התרת סבך שיש בה משום תקנת-חיים. הכל עשוי להיות נפתר, מואר, מובן. החיים אינם סובלים צל. מה שמובן לנו, הוא ממילא גם טוב. רע הוא רק זה, שאינו ברור, שמתחמק משכלנו, שאינו נתן להיות נתפס. מה שננלה, הריהו גם ננאל.

זה היה יהודי עקשן, שאינו מתבטל מפני שום כוח זר. הנצחנות נפחה בו תמיד כחות חדשים. בכל זה היתה התנגדות טבעית, אינסטינקטיבית – מלחמת יהודי כנגד יסוד היצוני, כנגד מחשבה שאינה תובעת עקביות נמורה, שאינה נוררת התאמה נמורה עם המציאות. הוא לא האמין, שאלהים עשה את הכל ישר. אבל כיהודי, לא סבל את הפסימיזם, שאינו על הרוב אלא העויה ואינו מקביל עם מעשי האדם, עם חייו, שבכולם הוטבע היסוד האופטימי. הוא לא גרס מחשבות בטלות, השקפות שאינן מחייבות לשום דבר.

1

ביודעים היה הרצל יותר יהודי. הוא לא חפץ לפרוק אף לשעה קלה מעל צוארו את סבל האומה. נורדוי היה טרוד יותר מדי כל חייו, לא נפנה לכך עד סוף ימיו. אבל בלא-יודעים הנשים נורדוי יותר את המפכה העברית, את חרון האומה, את משטמת האומה לצורריה. לכך היה הרצל עדין יותר מדי, אצילי יותר מדי. נורדוי היה מאמין יותר, גועי יותר. גם כסופר לא הסתגל מעולם לסגנון הגויים. חוץ מאנדותיו, מקצוע זה שאין איש חפשי בו מהשמעת אנדרסן, לא ידע התערנות בכתיבה. בקרדום כבד נפל דבריו. בסגנון כזה

אין מוצאים חן בעיני הנויים. אותו החשיבו תמיד כפנסציה, אבל מעמדו בספרות לא היה מעולם איתן. את הרצל הוקירו יותר. הוא היה קרוב להם יותר. הוא גם הסתגל יותר לטעמים. כיהודי בעל שרשים אדירים נתגלה מיד בנאומיו הציוניים. רק בעל חוש נאוני כמוהו, היה עשוי לתפוס בבת אחת את הפרובלימה היהודית בכל עומקה, להוקיע בכוח כזה את התנועות הגלות בחומר וברוח, את יהודי האויר, את הטפילות ביצירה ואת זעות ההתכחשות גם במעולים שבאימה. נאומים אלו, שנם מחמיר כאחדיהעם העריך אותם כדברי־נבואה, יצאו בזעם ובקטירה אוכלת וברגש של כאב וכזו כאלה, שצלצלו על ראשי העם כהתראה אחרונה. הם ישארו לעולם תעודות נשנבות של אישיות גדולה, שהתרוממה עד להכרת עצמה של האומה, שהכריזה בכח כזה על מומיה והודיעה שלא תשלים לעולם עם ההתנונות, שהיא צפויה לה.